

Kierkegaard og naturvidenskaben

af MARIE MIKULOVÁ THULSTRUP

Iagttagelse af naturen, verden omkring os, har altid været grundlag for menneskets tænkning, filosoferen om det sete. Allerede før den orfiske kosmologi opstod, og inden Thales formulerede sine tanker om vand og sjæl, kendte inderne en intuitiv viden om sammenhænge mellem himmel og jord, om forholdet mellem menneske og Gud. Baade den mystiske intuition fra østen, aabenbaringen hos jøderne og empiriske iagttagelser hos grækerne havde til følge en stræben efter forstaaelse af alt, som er og som bliver, af det synlige saavel som det usynlige, og dannelsen af mere eller mindre omfattende anskuelsessystemer. Disse systemer blev i senere tider sækulariseret, sammenblandet eller – hyppigst – glemmt; videnskaberne enhed gik saaledes langsomt i stykker. Først det 19. aarhundredes idealisme formaaede at pege med al kraft tilbage til den gamle verdens stræben efter en harmonisk forstaaelse af altet; først idealismen prøvede igen at danne et nyt helhedssyn paa verden, skabningen, himmelen og jorden. Til forskel fra oldtiden var idealismens kilde for viden ikke den mystiske intuition, ikke den bibelske aabenbaring eller en empirisk viden – skønt disse to erfaringsmuligheder ogsaa hos idealisterne meget hurtigt kom paa tale; den fichteske, hegelske og schellingske erfaring blev bestemt af Hegel og kaldt – i slægtskab med Platons *theoria* – spekulation.

I det nittende aarhundredes aandsverden opstod der saaledes en kompliceret situation, ikke mindst for de kristelige tænkere. I forvejen havde en stor del af dem, repræsenteret af teologer som Fichte junior, Erdmann og Martensen, søgt at forsone kristendommen med spekulationen og systemet, der af Hegel ligeledes kaldtes videnskab. Idealisternes videnskabsbegreb var frugten af den spekulative tænkning; alt hvad man kaldte videnskabeligt, hentydede til det idealistiske filosofiske system. Men en anden gruppe, de kristne, var afvisende overfor idealismen, og en tredje gruppe af filosoffer var fjendtlig overfor kristendommen. Saa-

længe spekulationen holdt sig til abstrakte eller empirisk ukontrollable domæner – jeget, fornuften, gudsbegrebet, delvis verdensudviklingen osv., – opstod der kun to muligheder for kritik af idealismen, enten baseret paa Aristoteles' logik eller paa kristendommens grundsætninger.¹ Siden det idealistiske system ogsaa berørte felter, der lettere kunne kontrolleres – f. eks. teorier om naturen, begyndte det at interessere de empiriske videnskabsmænd paa grund af fysikkens nye opdagelser (galvanismen, magnetismen, den begyndende elektro-magnetisme osv.); idealisternes spekulativt videnskabelige naturteorier blev saa sammenlignet med den nye empiriske naturvidenskab. Resultater af den spekulative erfaring blev konfronteret med resultater af den empiriske erfaring, den spekulative videnskab med den eksakte videnskab. Paa denne maade skelnede man snart mellem to begreber af videnskab – dette ville Hegel ikke have anerkendt – hver grundlagt paa sin egen erfaringskilde.

Det var dog langtfra alle idealister, der skelnede saaledes. De kristendomsfjendtlige idealister hørte til dem; naturvidenskaben betød for dem et nyt bevis for kristendommens og religionens usandhed, særlig hvad beretningen om skabelse angik. I *D. F. Strauss'* aand fordømte *Feuerbach* kristendommen,² i samme aand lo danskeren *R. P. K. Varberg* baade biskop Mynster og de kristne ud.³ *Varbergs* pjece kan være et eksempel paa, hvorledes man kunne holde baade den spekulative og den empiriske erfaring for een og den samme; for ham var naturvidenskaben den spekulative videnskabs frugt, thi de begge bestemtes af fornuften. Saaledes forstod *Varberg* tilblivelsen af *H. C. Ørstedes* »Aanden i Naturen«.⁴ »Hans Fortjeneste bestaar da deri, at han har udarbejdet enkelte Partier af denne Totalanskuelse med Udførlighed og Klarhed, fremdeles at han fra Naturvidenskabens Side hævder de Resultater, som Spekulationen er kommet til ...«⁵ Dette skrev han i overensstemmelse med *Hegel*, hvis syn paa naturen ikke var bestemt ad empirisk vej, men førte til det empiriske som sit sidste stadium.⁶ Den konkrete tænkning nedlader sig ifølge *Hegel* ogsaa til den udvendige

¹ Blandt filosofiske kritikere af *Hegels* logik kan nævnes f. eks. *Trendelenburg*, »Logische Untersuchungen«, Berlin 1840, »Die logische Frage in Hegel's System«, Leipzig 1843.

² »Das Wesen des Christenthums«, 1841.

³ »Striden mellem Ørsted og Mynster eller Videnskaben og den officielle Theologi«, Kjbh. 1851, se pp. 28 ff., 38 f. Pjecen er skrevet under pseudonymet H-t.

⁴ Op. cit. p. 7. »Aanden i Naturen« udkom i 1850.

⁵ *Varberg*, op. cit. p. 11.

⁶ Cf. »Philosophische Propädeutik«, i udg. op. cit. B3, § 98 (p. 192).

betragtning, men denne maa tjene sit formaal, som er at finde sandheden, og ikke fortabe sig i opregning af dyrearter osv.⁷ »Die natürliche Wissenschaft geht nur bis zum Stufe der Reflexion,« mente Hegel.⁸ Ogsaa Schelling var deduktiv. Naturen og beskrivelse af naturen tjener kun som stof: »Die Natur existirt als Produkt nirgens, alle einzelnen Produkte in der Natur sind nur Scheinprodukte, nicht das absolute Produkt, in welchem die absolute Thätigkeit sich erschöpft, und das immer wird und nie ist.« »Was in der Natur geschieht, muss sich aus den thätigen und bewegenden Principien erklären lassen, die in ihr selbst liegen ...«⁹ Disse sætninger bekræfter bl. a. udviklingen i naturen; men selve naturvidenskaben anerkendte Schelling ikke. Desuden regnede ingen af idealisterne med, at naturvidenskaben nogensinde ved sine opdagelser kunne faa indflydelse paa filosofien og skabe et nyt syn paa verden og universet; højst skulle den være i stand til at *dokumentere* filosofien.

Medens de antikristelige idealister enedes om i naturvidenskabens resultater at se en bekræftelse paa deres forkastelse af religionen og bibelen, saa de kristne forskelligt paa dette problem. Nogle fordømte naturvidenskaben sammen med spekulatationen som ugudeligt eller blot irrelevant (blandt andre ogsaa Kierkegaard), andre bød naturvidenskaben velkommen som et adækvat middel til spekulatationens bekæmpelse (Baader), og andre igen forbandt alle tre standpunkter i en ny lære om alterets harmoni (Ørsted).

Baader.

Franz von Baader var en af dem, der troede paa naturvidenskaben som modsætning til spekulatationen, som han kaldte tom. Han afviste ogsaa den naturvidenskab, som var »gotteslos oder gottesleer«, den slags »Naturbigottismus«, som kun interesserede sig i forhold indenfor sig selv;¹⁰ han krævede, at naturvidenskaben skulle betragte naturen baade empirisk og i forhold til Gud.¹¹ En saadan naturvidenskab – og Baader var baade naturvidenskabsmand af uddannelse og

⁷ »Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, zweiter Band«, »Sämmtliche Werke«, Jubiläumsausgabe, B. 18, p. 411.

⁸ »Vorlesungen über die Geschichte der Philosophie, dritter Band«, »Sämmtliche Werke«, Jubiläumsausgabe, B. 19, p. 271.

⁹ »System der Naturphilosophie«, 1799. Cit. efter »Schellings Werke«, udg. af *Manfred Schröter*, 2. Hauptband, München 1927, p. 16, 17.

¹⁰ »Fermenta cognitionis, erstes Heft«, »Sämmtliche Werke«, 1851 ff., b. 2, p. 187–8.

¹¹ »Fortsetzung der Vorlesungen über speculative Dogmatik«, op. cit. B. 9, p. 36.

tænker – burde forsone sig med religionen (kristendommen); at tilvejebringe en saadan forsoning var Baaders højeste maal. Medens Martensen ville drage spekulationen ind i kristendommen, ønskede Baader en forsoning paa basis af naturvidenskaben;¹² til dette formaal søgte han – forgæves – at grundlægge en verdensomspændende forening.¹³ Han var overbevist om, at »Religionspflege mit Vernaschlässigung der Wissenschaft [dvs. naturvidenskaben], führt nicht zur Religion, sondern zum Aberglauben,« men ogsaa, at »Die Pflege der Wissenschaft mit Beseitigung der Religion nicht zur gründlichen Wissenschaft, sondern zur flachen, schlechten und ungläubigen Aufklärelei führt.«¹⁴ Baader var ganske klar over baade de kristnes opposition mod videnskaben og videnskabsmændenes forkastelse af religionen; han vidste, at den anden part ikke troede paa, at der skulle være noget sandt i religionen (kristendommen), og at den første ikke mente, at sandheden kunne være naturvidenskabeligt bevisbar.¹⁵ Til de førstnævnte hørte Baaders personlige fjende Schelling, som tog sig det let af Baader at blive kaldt »gottlos«.¹⁶ Det var derfor religionens (kristendommens) opgave at restaurere naturvidenskaben, som lider af irreligiøsitet og materialisme.¹⁷ Derom handler Baaders afhandling: »Ueber das durch unsere Zeit herbeigeführte Bedürfniss einer innigen Vereinigung der Wissenschaft und der Religion«¹⁸ og andre skrifter. Konkrete forslag til at iværksætte denne forening har han ikke fremsat her, men de findes i hans filosofiske overvejelser over forholdet mellem viden og tro, fornuft og Gud. Ægte tro og sand viden modsiger ikke hinanden, thi viden er en gave fra den højeste fornuft, som er Gud; ogsaa menneskets fornuft skal blive delagtig i den. »Die Vernunft ist als Licht und Auge zu fassen, das beides erst ist, wenn es in das göttliche Licht und Auge eingerückt wird.«¹⁹

Baaders erkendelsesbegreb dannes baade af troen, viden, fornuften og religionen (kristendommen), baade af den empiriske og den spekulative viden;

¹² Cf. f. eks. Baaders brev i op. cit. B. 15, p. 77.

¹³ *ibid.* p. 79 ff. og flere steder.

¹⁴ *ibid.* p. 87.

¹⁵ *ibid.* p. 88.

¹⁶ »Briefwechsel«, *ibid.* p. 420–421. cf. p. 438.

¹⁷ *ibid.* p. 503–504.

¹⁸ Offenbach 1824, i op. cit. B. 1, p. 81 ff.

¹⁹ »Ueber die Vernünftigkeit der drei Fundamentaldoctrinen des Christenthums«, Nürnberg 1839, op. cit. B. 10, p. 43. Cf. »Ueber das Verhalten des Wissens zum Glauben«, 1833, op. cit. B. 1, p. 342, og »Ueber das ... Bedürfniss einer innigen Vereinigung der Wissenschaft und der Religion«, op. cit. Bd. 1, p. 96.

forbilledet dertil fandt Baader hos *mystikere*. Forbilledet var den gamle tyske naturfilosofi, som var baade teologi, teosofi, alkymi og mystik.²⁰ Hans erkendelsesbegreb var mystisk-teosofisk. Han lod sig begejstre i særdeleshed af Jacob Böhme.²¹ Baader sammenlignede Böhme med *Paracelsus*,²² thi som han skulle ogsaa Böhme have set de rette sammenhænge mellem skabningen og Gud; der skulle ikke eksistere en kløft mellem verden og Gud, som teologerne yndede at paastaa, men Gud skulle manifestere sig i naturen paa trods af, at »die klare Gottheit wird nicht creatürlich.«²³ Dette var noget andet end idealisternes opfattelse af naturen som Guds selvudvikling. Böhme, mente Baader, anerkendte ogsaa naturens etisk-religiøse betydning, og dette standpunkt stod ikke i modsætning til de nye naturvidenskabelige opdagelser.²⁴ Naturen var for Baader ikke statisk; ved hjælp af matematiske beregninger, fysikkens forklaringer og ved hjælp af Böhmes mystik forklarede Baader, hvorledes Gud virker i skabningerne.²⁵ Derfor, slutter Baader, er den guddommelige fornufts tilværelse i naturen en forudsætning for alle videnskabelige eksperimenter.²⁶ Menneskets fornuft skal ogsaa have del i Gud, som er den evige fornuft; før syndefaldet havde det været menneskets opgave at være formidleren mellem naturen og Gud.²⁷

Baader kendte altsaa til en tredobbelt erkendelse: den indirekte, reflekterende fornufterkendelse og den direkte, intuitive og evidente, hvori han indrømmer – og det er det tredie – den intuitive erkendelse som en slags kortslutning af fornuften,²⁸ der ejes af mystikere, f. eks. af Böhme. Kun den intuitive, mystiske erkendelse er Guds gave til de troende.²⁹ Dette var Baaders nye opdagelse som

²⁰ »Vorreden«, op. cit. B. 1, p. 417–418.

²¹ H. Martensen, »Af mit Levnet«, 2. Opl. Kjbh. 1883, p. 140 og 156. Om dette forhold erindrede Martensen: »Der var i Alt hvad han [Baader] udtalede, en Forening af Theosophie og Mystik«. »... vor Schelling har gjort Bankerot«, skulle Baader videre have sagt, »jeg raader Dem derfor at studere Jacob Böhme, hos hvem De vil finde Alt«.

²² f. eks. B. 15, p. 482 i op. cit. og flere steder.

²³ Baader citerer her Böhme. »Vorlesungen über Jacob Böhme's Theologumena und Philosopheme«, 1847, i op. cit. B. 3, p. 384 nota.

²⁴ *ibid.* p. 372.

²⁵ *ibid.* p. 413 ff.

²⁶ Cf. op. cit. B. 12, p. 265.

²⁷ Cf. Bd. 1, p. 96 og Bd. 2, 119.

²⁸ »Ueber die Abbreviatur der indirecten, nichtintuitiven, reflectirenden Vernunftkenntniss durch das directe, intuitive und evidente Erkennen«. 1822. Op. cit. B. 4, p. 107 ff. Se p. 111, 113. Cf. »Religionsphilosophie«, op. cit. B. 1, »Fermenta cognitionis«, B. 2, »Spekulative Dogmatik«, B. 8.

²⁹ Recension af »Essai sur l'Indifférence en matière de Religion par M-l'Abbé F. de la Mennais«, 1826, op. cit. Bd. 5, p. 238. Cf. p. 259.

filosof: overfor idealisternes spekulation som den højeste erfaringskilde indførte han en endun højere, den mystiske intuition.

Saaledes skabte Baader en videnskabelig harmoni, i hvilken alle discipliner var velkomne, blot de holdt sig hver paa sin plads; spekulative filosoffer maatte ikke gøre spekulationen til det højeste; til gengæld burde teologerne lære at sætte pris paa naturvidenskaben, thi naturen er Guds, og de naturforskende idealister skulle lade være med at vende kristendomme ryggen, thi kun dér kunne de erfare noget om det højeste, om troen, om Gudserkendelsen, om den mystiske oplevelse af verden og altet.

Baaders indflydelse har sat sine spor ikke mindst i Danmark gennem H. L. Martensen³⁰ og paa en særlig maade gennem H. C. Ørsted.

Ørsted.

H. C. Ørsted kan ikke kaldes spekulativ idealist, endsige hegelianer; men han levede i den filosofiske aandelige atmosfære, hans samtid havde skabt, og hans overvejelser tog udgangspunkt i den. Han kendte noget til spekulative filosoffer; en gang lod han sig oplyse om Hegel af *J. L. Heiberg*.³¹ Han skrev til ham: »Ved Hegel er jeg standset i min Fremgang med den philosophiske Litteratur, fordi den megen Tomhed trættede mig.«³² Ørsted følte Hegels filosofi som tom; saaledes følte jo ogsaa Kierkegaard. Og dog, hvor forskelligt opfattede disse to den hegelske tomhed, og hvor divergerende var deres løsning af den! Kierkegaard søgte vejen til den jordiske virkelighed, eksistensen, givet af kristendommen; men Ørsted søgte en anden virkelighed, en verifikation af Hegels paastande gennem en eksakt viden om naturen.³³ Derfor var ham mødet med *Franz von Baader* sikkert nyttigt. »Han [Baader] driver aldeles paa, at den moralske og fysiske Natur paa det nøjeste hænge sammen, og at uden en saadan Forbindelse Fysikken egentlig ingen Værd har.«³⁴ Heller ikke Ørsted ønskede løsrivelsen af naturforskningen fra aandsvidenskaben, som nogle naturforskere og paa sin vis

³⁰ Cf. *Martensens* »Af mit Levnet«, op. cit. p. 137 ff.

³¹ Cf. *J. L. Heibergs* brev til *Ørsted* af 25. marts 1825, »Breve og Aktstykker vedrørende Johan Ludvig Heiberg«, udg. af Morten Borup, B. 1, Kbh. 1946, nr. 126.

³² Brevet af 1. april 1825, i op. cit. *ibid.* nr. 127.

³³ Heiberg har oplyst Ørsted om Hegels virkelighedsbegreb, som er det modsatte af den gængse virkelighed. Cf. det nævnte brev i op. cit. p. 166.

³⁴ Cit. efter H. M. Hansens artikel om H. C. Ørsted i »*Dansk biografisk Leksikon*«, XXVI, Kbh. 1944, p. 577.

ogsaa Hegel og Schelling gjorde. Baade naturen og aanden var udtryk for en og den samme Gud. Ligesom Baader saa ogsaa Ørsted en harmoni i altet, hvor fornuften – et begreb, Ørsted overtog fra idealisterne – er altets forenende fænomen. Saaledes er »Hele Tilværelsen eet Fornuftige,«³⁵ thi fornuftlovene er identiske med naturlovene. Som Baader, saaledes kendte ogsaa Ørsted til et bredt fornuftbegreb; mennesket skal gennem sin fornuft tilegne sig den evige fornuft, som er Gud.³⁶ »Alle de klare og rene Sandheder, som opstaae i Mennesket, ere ... Aabenbaringer af den evige Fornuft. Den, som finder den og forkynder, er forsaavidt et Guddomsredskab.«³⁷ »Videnskabsdyrkningen, betragtet som Religionsudfoldelse,« hedder et afsnit i bogen;³⁸ »Gudsfrygt maa avle Videnskab,« og videnskabsmanden er det menneske, der kan reducere alt i naturen til eet: til fornuften. Saaledes kommer mennesket til Gud, thi »... kun den Overbeviisning, at vor Kundskabslyst er en Stræben hen imod den sande Virkelighed, det sande Liv, den sande Harmoni, kan give Eder den rette begejstrede Viisdomskjærlighed. Kun den Følelse, at I er Redskaber til Guds Riges Befæstelser paa Jorden, naar I udbreder Kundskaber, kan give Eder den rette ufortrødne Lyst til at føre Eders Brødre til høiere Lys og Erkendelse.«³⁹ Virkelighed var for Ørsted Gud, ligesom for alle idealisterne; men Ørsteds Gud var ikke abstrakt, bevistes tværtimod i naturen, der kunne han findes, i livet, i naturlovene – ellers var Gudsbegrebet »tomt«. Saaledes tjener naturvidenskaben religionen (kristendommen), og den reformerer den ogsaa; naturvidenskaben viser nemlig, at materien og legemet ikke er noget, der virker imod aanden, fordi ogsaa materien er til efter en evig orden og adlyder den evige fornuft, uafhængigt af mennesket.⁴⁰ Synd hedder i naturvidenskaben uforstand, fordi den modarbejder naturen. Denne nye, naturvidenskabelige religion kender ogsaa til retfærdighed og kærlighed og forlanger respekt for naturen.⁴¹ Baade kristendommen og naturvidenskaben fører mennesket til aandelige dyder.⁴²

³⁵ Titlen paa et afsnit i Ørsteds »Aanden i Naturen«, Kjbh. 1850, B. 1, p. 125 ff. Se ogsaa p. 15–19.

³⁶ Ibid. p. 154, 160–161, B. 2, p. 56

³⁷ Ibid. B. 1, p. 169.

³⁸ Ibid. B. 1, p. 179 ff.

³⁹ Ibid. B. 1, p. 181, 185, 186, 189–190.

⁴⁰ Ibid. B. 1, p. 161.

⁴¹ Ibid. B. 1, p. 186.

⁴² Ibid. B. 2, p. 202 ff.

Som tænker opdagede Ørsted andet i naturen end fornuftlove. Han opdagede – altsaa ikke blot spekulerede sig til, som idealisterne gjorde – udviklingen i skabningen. Til forskel fra Hegel lærte han, at menneskeheden stod paa sit første udviklingstrin. Den har en uklar forestilling om Gud, men den vil udvikle sig baade i det etiske og intuitive, og den vil faa en dyb indsigt i naturens hemmeligheder. Saaledes vil menneskeheden Gudsopfattelse udvikles i aartusinder. »Naturvidenskaben har sin mægtige Deel i Gudskundskabens Omdannelse,« sagde Ørsted profetisk.⁴³ »Det i Tingene, som giver dem Væren, er den skabende Kraft; forsaavidt denne Kraft virker under forskjellige Skikkelser, har den i hvert Tilfælde sin Eiendommelighed ved den Fornuftlov eller Sum af Fornuftlove, hvorefter den virker ... Iøvrigt er den skabende Fornuft og Skabekraften ikke i Virkeligheden to adskilte Ting.«⁴⁴ Denne konstatering, som er helt Ørsteds egen, peger hen mod nutidens videnskabelige opdagelser.

Ørsted blev baade rost og kritiseret for sin kristendomsvenlige naturfilosofi. *Carsten Hauch*⁴⁵ lagde vægt paa Ørsteds positivitet overfor religionen (kristendommen) og udtalte haab om, at naturvidenskaben og religionen engang ville forenes, saaledes som Ørsted forudsagde det. *Varberg* derimod kritiserede baade Ørsted og Hauch og fandt, at Ørsteds teorier var uforligelige med kristendommen; han beskyldte videre Ørsted for mangel paa videnskabelighed.⁴⁶ En moderat, men bestemt kritik fik Ørsted fra den officielle kirke, fra biskop Mynster, som særlig bebrejdede ham hans opfattelse af synd.⁴⁷ Men *Varberg* roste Ørsted, fordi »... han fra Naturvidenskabens Side hævder de Resultater, som Spekulationen er kommet til;«⁴⁸ denne opfattelse af naturvidenskabens opgave som dokumenterende for idealismen var typisk for de kristendomsfjendtlige idealister.

Ingen af Ørsteds kritikere, det være sig de kristne eller ikke kristne, hæftede sig ved hans paastand om, at der i skabningen, i naturen skulle findes en »Skabekraft«, forskellig fra, men i grunden identisk og ens med den højeste fornuft, Gud, og dog er det denne paastand, der indeholder mange perspektiver, baade for forskningen og tænkningen.

⁴³ Ibid. B. 1, p. 155–158 og ff.

⁴⁴ Ibid. B. 2, p. 56–57.

⁴⁵ Se anmeldelsen af »Aanden i Naturen« i »Fædrelandet« 1850, nr. 16 og 17.

⁴⁶ Cf. H-t, op. cit. særlig p. 8, 10 f, 30 f.

⁴⁷ »Bemærkninger ved Skrivtet »Aanden i Naturen«, første og anden Deel«, Kjbh. 1850, se p. 14 ff., 43 ff.

⁴⁸ H-t, op. cit. p. 11.

Carus.

En af de af idealismen paavirkede naturvidenskabsmænd var fysikeren, geologen, lægen og psykologen *Carl Gustav Carus*. Han var den første, der indførte i psykologien begrebet *det ubevidste*; i sit værk: »Psyche. Zur Entwicklungsgeschichte der Seele«,⁴⁹ byggede han paa distinktionen mellem det bevidste og det ubevidste. Carus hørte til de videnskabsmænd, der søgte en harmoni mellem naturvidenskaben og kristendommen for at forene dem. »Der Schlüssel zur Erkenntnis vom Wesen des Bewussten Seelenlebens liegt in der Region der Unbewusstseins,« er Carus' første sætning i værket. Han ville ikke løse alle spørgsmaal; tværtimod anerkendte han mange hemmeligheder, og som den største sjælens forhold til Gud. Han respekterede den bibelske sandhed: »I ham lever, røres og er vi.« Man kan ikke føje noget til denne sætning, siger han, thi dette er et ubevidst forhold: »... denn jenes höchste, ewige Mysterium jenes offenbare Geheimniss der Gottheit ... erhält ...«⁵⁰ Carus var en empirisk videnskabsmand, ikke en videnskabsmand af idealistisk type, og tillige var han kristen, men ikke mystiker. Hans værk er et skridt videre til psykologiens selvstændiggørelse og løsrivelse fra filosofien; det kristelige findes hos ham kun som en grænse. Hans harmoni mellem videnskab og kristendom hviler ikke paa andet end en absolut respekt for domæner, der befinder sig udenfor hans fagomraade. Det var dog næppe paa denne maade, at Baader havde forestillet sig forsoningen.

Kierkegaards standpunkt.

Søren Kierkegaard hørte til den kristne yderfløj, der misbilligede naturvidenskaben.⁵¹ Han opfattede ikke naturen som en aabenbaring af Guds kraft, det materielle var for ham, i samklang med den teologiske tradition, ligegyldigt. »Hoved-Indvendingen, den totale Indvending mod Naturvidenskaberne lader sig formelt udtrykke simpelt saaledes, maa absolut betegne: Det lader sig ikke tænke, at et Menneske, der uendeligt har besindet sig paa sig selv som Aand, nu kunde falde paa at vælge Naturvidenskaberne (med empirisk Stof) til Opgave for sin Stræben ...« (VII 1 A 200). Thi naturvidenskaben er ikke en videnskab,

⁴⁹ Udk. i Pforzheim 1846.

⁵⁰ Op. cit. p. 399–400.

⁵¹ Saaledes tænkte han ikke som ung. Derom vidner dagbogsoptegnelser som I A 72 og andre.

men udtryk for nysgerrighed (VII 1 A 186), derfor: »Al Fordærvelse vil tilsidst komme fra Naturvidenskaberne« (ibid.).

Naturforskningen duer heller ikke som filosofi. Skønt den blot er en spøg, er den en farlig spøg, thi den taber det etiske af syne (VII 1 A 182, 186, X 5 A 73); den kan udarte sig til en ny religion (X 4 A 232). Kierkegaard forstod, at striden mellem naturvidenskaben og kristendommen var analog med striden mellem spekulatjonen og kristendommen (X 5 A 73).

Kierkegaard noterede intet om Baaders løsning af problemet ved hjælp af mystik, skønt han ofte læste Baader og kendte Böhme. Han reagerede kun sparsomt paa Ørstedes artikler; maaske alluderede han til dem, da han paastod, at naturvidenskabens ønske var at føre til Gud (f. eks. VII 1 A 186, fra 1846). Dog i 1851 gjorde han en tydelig indsigelse mod Ørstedes »Aanden i Naturen« i skriftet »Til Selvprøvelse, Samtiden anbefalet« (XII, 408), hvor han fremhævede, at Kristi himmelfart strider mod naturlovene, mod »Natur-Aanden«. Og i »Dømmer selv!«: »Visseligen, der er Aand i Naturen – især naar Evangeliet beaander den ...« (XII, 522). Den største irritation over naturvidenskaberne vakte Carus' bog »Psyche« hos Kierkegaard allerede i 1846. Skønt han tilsidst anerkendte værket og kaldte det fortrinligt (VII 1 A 198) samt ekscerperede det (VII 1 C 5),⁵² fremkaldte det hos ham en voldsom kritik af naturvidenskaben i det hele taget (VII 1 A 182–200). Carus var »sophistisk«, dvs. bedragerisk;⁵³ naturvidenskaben kan ikke forklare det højeste, aanden, og det etiske, som er »det eneste Visse« (VII 1 A 186). Carus kan vel paastaa, at »Nøglen til Erkjendelsen af det bevidste Sjæle-Liv ligger i det Ubevidste,« men han kan ikke forklare, hvorledes det ubevidste kan blive bevidst. Det er derfor, han maa »statuere Underet«: »... men en exakt Videnskab kan jo ikke bære sig saaledes ad« (ibid.) Senere rostes dog Carus for at have respekteret Guds hemmeligheder (VII 1 A 198). »Og naar det saa kommer til Stykket, i Virkelighedens i Vordens Medium, hvad veed saa Physiologen og hvad veed Lægen egentlig? Det er nemt nok at betragte (Altsaa i Phantasie-Mediet, hvor Alt er i Ro), at forklare, at Sjæl og

⁵² *Carus*, op. cit. p. 99 f., 102–111, 116 ff., 140 f., 160, 165. Cf. VII 1 C 5. Kierkegaard ejede bogen. Kat. 549.

⁵³ Cf.: »Som Naturen er sofistisk (al dens Storhed og Deilighed fængsler som var dette Forklaringen, istedenfor dog Forklaringen af denne Storhed og Deilighed er det Usynlige, som ikke kan sees men kun troes), saaledes er Naturvidenskaben ogsaa sofistisk«. VII 1 A 196.

Legeme ikke ere Modsætninger, men een sig udviklende Idee, og Forholdet derfor et In-einander. Men i Virkelighedens Situation, hvor skal saa Begyndelsen gøres. Skal den Lidende først tage Draaberne, eller skal han først tro.« (VII 1 A 186).

Saaledes har Kierkegaard forkastet naturvidenskaben, uden at skænke Baaders foreslaede mystisk-teosofiske løsning en tanke og uden at betænke, at Baaders og Ørsteds konstatering af Guds »fornufts« – eller »Krafts« – nærværelse i naturen muligvis ikke var blot en videreførelse af idealisternes »tomme« og abstrakte paastande om en verdensudvikling, men en beviselig realitet. Naturvidenskaben var for Kierkegaard aandens, kristendommens fjende, fordi den forbigik det etiske. Denne indstilling passede til hans trosbegreb, som blev dannet vis-à-vis det for forstanden ubegribelige, absurde, paradoksale. Heller ikke den intuitivt (mystisk) og gennem troen erhvervede erkendelse af naturen og dens tilstande, – saaledes ville Baader løse forsoningen mellem religionen og naturvidenskaben – havde plads i Kierkegaards radikale afvisning af naturvidenskaberne.